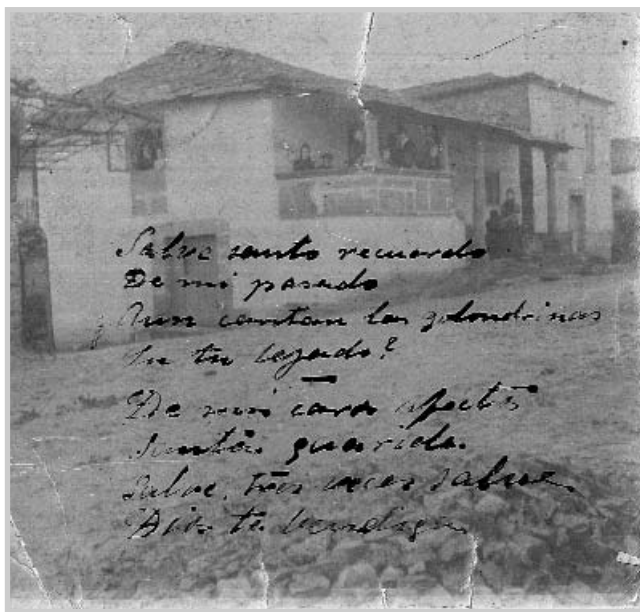

DE CABANAS AO BRASIL: NOTICIA DE MATÍAS FERNÁNDEZ MURIAS

Eliseo Fernández Fernández

Aos meus avós, aos que non coñecín,
ao meu pai, que me axudou a lembralos

A emigración galega ao Brasil foi unha das máis numerosas emprendidas polos nosos conterráneos. Nunca chegou ao volume da emigración a Argentina ou a Cuba, mais sí que acadou niveis similares á de países como Uruguay ou Venezuela. Elda Evangelina González Martínez, especialista na emigración española ao Brasil, cualificou ao conxunto da emigración española naquel país como os “inmigrantes invisibles”, pola facilidade coa que se mimetizaron no seu país de acollida. Do mesmo xeito, cabe que nós denominemos tamén como emigrantes invisibles aos galegos que estiveron no Brasil se atendemos ao escaso coñecemento existente na Galiza sobre a emigración galega naquel país.

A familia Fernández Murias en Cabanas, na chamada “casa do patín”

Cumpre lembrar que o termo “galego” chegou a representar ao conxunto da emigración española na Argentina, e tamén no Brasil houbo momentos históricos nos que o termo “galego” mesmo abrangueu incluso á emigración portuguesa. Nos anos que seguiron á independencia do Brasil, o resentimento contra os inmigrantes portugueses que ocu-

paban os mellores postos de traballo expresouse nunha serie de motíns populares ao grito de “*Mata galegos!*”¹. Ao cabo, non se pode desbotar que moitos daqueles supostos emigrantes foran realmente nativos da Galiza que chegaran ao Brasil vía Portugal.

Hai cálculos que sitúan o número de emigrantes galegos en Brasil ata o ano 1940 nunha cifra preto das 800.000 persoas². Estas cifras semellan algo esaxeradas, se temos en conta que outras fontes conclúen que o total dos emigrantes españois en Brasil entre 1884 e 1939 estiveron algo por encima das 500.000 persoas (dos cales entre 200.000 e 300.000 serían galegos)³. Entendendo que a segunda cifra parece máis axeitada, cumpre sinalar que dentro da emigración peninsular, a emigración galega só foi superada numericamente pola portuguesa e igualada nalgúns momentos pola andaluza.

Malia a importancia da emigración galega a Brasil, a súa pegada ficou esvaecida e hoxe a penas é coñecida pola cidadanía. Sexa pola facilidade coa que a emigración galega se integrou na sociedade brasileira (unha integración na que a cuestión lingüística probablemente debeu xogar algún papel), pola baixa taxa de retorno, ou ben pola cativeza do movemento asociativo dos emigrantes “brasileiros”, o caso é que a emigración galega no Brasil é hoxe unha grande descoñecida. A elo puido tamén contribuír o feito singular de que a maior parte das investigacións históricas e sociolóxicas existentes sobre este tema foran publicadas no Brasil, e só unha pequena parte delas estivera editada na Galiza.

Este traballo quere ser unha pequena contribución ao coñecemento deste aspecto do noso pasado, desde a historia individual dun daqueles emigrantes galegos (o meu abó Matías Fernández Murias) que chegou a Brasil na procura de fortuna. Cumpre deixar claro que o seu percorrido migratorio probablemente fiquese afastado das notas xerais que caracterizan ao roteiro do conxunto da emigración galega naquel país; de calquera xeito, si que proporciona algunhas informacións relevantes sobre o asociacionismo da colonia galega en Rio de Janeiro e o esforzo colectivo da emigración galega cara ao país.

Matías Serafín Fernández Murias naceu en Cabanas o 11 de xaneiro de 1871, sendo o segundo fillo de Ángel Fernández Ricoy e María Teresa Clara Murias Pereira. Non existen datos sobre a situación económica da familia, mais cabe supoñer que podían vivir nunha posición desafoxada, se temos en conta as orixes familiares. Ángel Fernández

1. RIBEIRO, Gladys Sabina. *Mata galegos: os portugueses e os conflitos de traballo na República Velha*. Sao Paulo: Brasiliense, 1990. CORREA, VIRIATO. *Mata gallego: a historia da noite das garrafadas e outras historias*. São Paulo: Companhia Editora Nacional, 1933.
2. CÁNOVAS, Marília Dalva Klaumann. *A emigração espanhola e a trajetória do imigrante na cafeicultura paulista: o caso de Villa Novaes, 1880-1930*. Sao Paulo: Universidade de Sao Paulo, 2001. Páx. 69.
3. SANTOS, Ricardo Evaristo. *Política migratoria española a Iberoamérica: aporte Brasil a través de los informes consulares en el período 1890-1950*. Sada: Edicións do Castro, 1996. DA SILVA, Erica SARMIENTO. “O outro Rio: a emigración galega a Río de Xaneiro”. Santa Comba: 3C3, 2006. Páx. 93. *Revista Gallega*. A Coruña, 12-03-1899.

Ricoy (Cabanas, 16-01-1839) era xuíz, e descendía dunha familia de artesáns cuxo membro máis coñecido fora Melchor Ricoy, mestre de obras, autor de diversos traballos nas terras do Eume e sobre o cal xa foi publicado nesta revista un estudio a cargo de Carola Macedo Cordal e Carmen Otero Roberes⁴. A familia lembra que Ángel Fernández Ricoy marchara da Galiza por motivos políticos e foi dar a Monçao, onde coñeceu á que foi a súa dona, María Teresa Clara Murias Pereira (Santa María de Moreira, 25-05-1846), e casou con ela na década dos 60 do século XIX.

María Teresa Clara Murias Pereira e Angel Fernández Ricoy, pais de Matías Fernández Murias

En 1869 naceu o primeiro fillo da familia, Pedro Fernández Murias, e nos anos seguintes e ata 1888 naceron outros doce irmáns: Matías Serafín, María Genoveva Cristina, Ángel Baltasar, Baltasar, Primo María Saturno, Margarita Ángela María, Ana de Jesús, Matilde Joaquina María Teresa, Ángel María Felipe, María Luz Vicenta, Noemi María de la Concepción e José Felipe de la Ascensión. Dous dos fillos, Ángel Baltasar e Primo María Saturno morreron sendo aínda pequenos, aos 3 anos e aos 9 meses de idade. O resto da descendencia masculina foi enviado ao Brasil, agás o máis pequeno dos fillos, José Fernández Murias, o único que ficou en Cabanas, como o resto das súas irmás. O pri-

4. MACEDO CORDAL, Carola; OTERO ROBERES, Carmen. "Melchor Ricoy, mestre de obras", en *Cátedra*. Nº 11. Pontedeume, 1993.

meiro en chegar a Brasil foi o irmán maior, Pedro Fernández Murias, quen partiu de Lisboa en maio de 1881 cara ao novo continente, cando contaba con a penas 12 anos. Matías seguiu o mesmo camiño en abril de 1885, con 14 anos, e os seus irmáns Baltasar e Ángel María Felipe marcharon tamén naquelas datas.

Tanto o feito de que a vía elixida para partir fora vía Portugal, como as lembranzas familiares, indícanos que a chegada dos catro irmáns Fernández Murias a Brasil sería baixo certa protección dalgún familiar portugués. Malia o apoio que puideran ter en Brasil, a súa situación naquela cidade non debeu ser sinxela, pois os dous irmáns pequenos, Baltasar e Ángel María Felipe, morreron sendo aínda nenos nun país estrano, xusto ao cumpriren cadanseus 14 anos (en 1888 e 1896, respectivamente).

Se tiveramos que encadrar a emigración dos irmáns Fernández Murias ao Brasil, poderíamos clasificala dentro da chamada “emigración espontánea”, na medida en que a súa marcha fora froito dunha decisión familiar e non do recrutamento de traballadores levado adiante nos finais do século XIX e comezos do XX para compensar a falla de man de obra pola abolición da escravitude. A partir de 1888 houbera un importante fomento da emigración por parte do goberno brasileiro, que foi alimentado pola figura dos “enganchadores”: persoas que percorrían o empobrecido rural galego tentando convencer á mocidade de que emprendera o camiño da emigración cara a Brasil. A intención das autoridades brasileiras era aproveitar aos traballadores emigrantes para repoboar as zonas rurais, traballando nas facendas cafeiteiras, mais boa parte da emigración galega fuxiu dese destino e rematou establecéndose nas grandes cidades emerxentes como São Paulo e Río de Janeiro, onde as condicións de traballo serían algo máis benignas. Nesta última cidade foi tamén onde se estableceron os irmáns Fernández Murias.

Por outra banda, a emigración nas terras do Eume estivo máis ben dirixida a outras zonas da América Latina, como por exemplo a illa de Cuba, moito antes que ao Brasil. A emigración galega ás terras brasileiras partiu mais ben das provincias de Ourense e Pontevedra; esta distribución tiña moito que ver co feito de que as rutas transatlánticas do porto da Coruña ían máis ben aos portos do golfo de México e aos Estados Unidos, mentres que as de Vigo e Vilagarcía dirixíanse preferentemente cara a Brasil, Uruguai e Argentina. O feito de que os irmáns Fernández Murias marcharan a Brasil pode explicarse mais pola orixe familiar portuguesa que pola orixe eumesa.

Tanto Pedro como Matías Fernández Murias emprenderon actividades comerciais e, aínda novos, conseguiron certo status social. Nun artigo publicado pola *Revista Gallega* en 1899 sinálase que na súa xuventude Matías abrazou as actividades comerciais mais dise que non tivo éxito nelas⁵. De crer esta fonte, debeu ser nos anos posteriores cando

5. *Revista Gallega*. A Coruña, 12-03-1899.

obtivo os seus maiores éxitos empresariais, xa que anos andados, á altura de 1919 figuraba como socio principal da empresa “Matías Fernández Murias & Cía”, centrada na venta de sombreiros na “Chapelaria Colombo” (que fora fundada en 1881). Nesa altura os seus socios da *chapelaria* establecida na rúa Sete de Setembro da cidade de Río de Janeiro eran o vigués Manuel Conde Lorenzo e o portugués Manoel Pereira da Costa.

Pola súa banda, o outro irmán Pedro Fernández Murias trunfou nos negocios ligados ao mundo do café. Aínda que tamén ocupou cargos na *Sociedad Española de Beneficencia* en 1901 e 1911, parece que a súa actividade foi máis intensa no comercial e moito menos no social, ao contrario que a do seu irmán Matías. Foi nos anos 90 do século XIX, cando Matías Fernández Murias comezou a ter un grande protagonismo na vida social da cidade carioca. Con tan só 22 anos, no ano 1893 ocupou cargos na directiva do *Casino Español de Río de Janeiro* e, aos 25 era directivo tamén da *Sociedad Española de Beneficencia*. Esta sociedade foi a institución máis importante do asociacionismo dos emigrantes españois en Río de Janeiro; as elites da emigración española fundárona en 1859 para xestionar a atención médica dos seus integrantes, mais tamén co obxectivo de dar visibilidade á colonia española no Río de Janeiro. Aínda hoxe, a *Sociedade Espanhola de Beneficência* segue existindo en Río e mantén a súa actividade dacordo con aqueles obxectivos, ofrecendo cobertura aos seus socios no *Hospital Espanhol* de Río de Janeiro⁶.

Matías Fernández Murias na porta da Chapelaria Colombo, en Río de Janeiro

6. GERPE, JOSÉ PAREDES; GRECO, MERCEDES DANZA LIRES (COORDENADORES). *Sociedade Espanhola de Beneficência: 146 anos de historia*. Río de Janeiro: Sociedade Espanhola de Beneficência, 2006.

Sen chegar a cumprir os 30 anos, Matías Fernández Murias figuraba xa nas máis importantes sociedades españolas en Río de Janeiro e contaba co recoñecemento de toda a colonia. Desde esa posición de privilexio, implicouse nos momentos clave do seu tempo, como foi a guerra de independencia de Cuba; neste eido, a súa participación foi moi destacada na creación da denominada *Liga Patriótica Española en la República de los Estados Unidos de Brasil*, en 1896. Esta *Liga Patriótica Española* tivo como actuación máis destacada a de recoller donativos que serviran para socorrer aos soldados repatriados de Cuba en penosas condicións á altura de 1898, ao chegaren aos portos da Coruña, Vigo e Santander⁷. Como consecuencia da súa participación nesta iniciativa, foi nomeado cabaleiro da Real Orden de Carlos III, en outubro de 1902.

Portapapeis dedicado pola “Colonia Española” de Río de Janeiro a Matías Fernández Murias, en xaneiro de 1897

O noso protagonista era colaborador dalgunhas publicacións da emigración galega, como *El Eco de Galicia* de Buenos Aires, onde asinaba informacións sobre a colonia galega baixo o título “Galicia en el Brasil” á altura de 1898⁸. Pouco despois comezou a estar activo tamén no ámbito do asociacionismo especificamente galego no Brasil, ao participar na creación do *Centro Gallego de Río de Janeiro*, en 1899. Coa creación deste centro galego, os emigrantes da cidade carioca incorporábanse ao movemento do asociacionismo galego na emigración, que noutros países ía xa moito máis adiantado (os centros galegos de La Habana, Montevideo e Buenos Aires foran fundados en 1879).

7. *Revista Gallega*. A Coruña, 18-12-1898.

8. *El Eco de Galicia*. Buenos Aires, 30-01-1898, 30-05-1898.

A creación dos centros galegos significou un certo avance no asociacionismo da emigración na medida en que estes centros afondaron en tres liñas significativas de acción: en primeiro lugar, unha certa democratización do asociacionismo da emigración, coa incorporación de asociados de tódalas clases sociais; en segundo lugar, o artellamento de accións sociais cara á sociedade de orixe, nomeadamente en aspectos culturais e educativos; e, en terceiro lugar, e afondando na mesma liña, na laboura de difusión e consolidación do movemento rexionalista, precursor do moderno nacionalismo.

Os grandes centros galegos de América Latina protagonizaron, xunto a minorías cultas da Galiza urbana, a construción dunha conciencia nacional arredor do renacer da lingua galega e a creación dunha simboloxía propia do país. Nese movemento tivo unha crucial importancia a *Liga Gallega na Cruña*, á que Matías Fernández Murias estivo moi conectado: en marzo de 1899 foi nomeado “socio corresponsal” da *Liga Gallega na Cruña en Brasil*, ao pouco tempo da creación desta organización.

Foi tamén da man da *Liga Gallega na Cruña* como Matías Fernández Murias se implicou desde Brasil na recadación de cartos para a creación do monumento aos “Mártires de Carral”, finalmente erixido en abril de 1899. Francisco Tettamancy, amigo persoal de Matías Fernández Murias, sinalou no seu libro “La Revolución Gallega de 1846” a importante participación das colonias de Argentina, Cuba e Brasil na promoción das subscricións para o monumento, destacando o traballo desenvolvido neste eido por Manuel Castro López, Manuel Salgado Rosende e Matías Fernández Murias, en cada un dos citados países⁹.

No movemento rexionalista xogou un importantísimo papel o ferrolán Xosé Fontenla Leal, artífice da creación da Real Academia Galega e da popularización do emblemas nacionais: o himno e a bandeira galega. Para constituír a Academia, Fontenla e o *Centro Gallego de La Habana* promoveron a creación da *Asociación Iniciadora y Protectora de la Real Academia Gallega*, que agruparía ás personalidades máis coñecidas das letras galegas e do movemento asociativo da emigración galega. O representante da colonia galega no Brasil foi Matías Fernández Murias, que foi nomeado Delegado para Brasil daquela *Asociación Iniciadora y Protectora de la Real Academia Gallega*, en febreiro de 1906¹⁰.

Unha vez fundada a *Real Academia Galega*, o propio Matías Fernández Murias foi nomeado Académico Correspondiente, na súa condición de promotor da institución e tamén como “presidente honorario” do *Centro Gallego de Río de Janeiro*¹¹. Neses come-

9. TETTAMANCY, Francisco. *La revolución gallega de 1846*. A Coruña: Imprenta Regional de Carré, 1908. Páx. 386.

10. *Diario de Pontevedra*. Pontevedra, 06-02-1906.

11. LÓPEZ VARELA, Elisardo. *Unha casa para a lingua: a Real Academia Galega baixo a presidencia de Manuel Murguía (1905-1923)*. A Coruña: Espiral Maior, 2001.

Tendo en conta os méritos que reúne o
Sr. D. Matias Fernández Murias
do Rio Janeiro,

d'acordo c'ó Regramento, e cumprindo o da Directiva do día
15 de Marzo de 1899 espidimoslle este Título
de

Socio Corresponsal

E á fin de que ó poida facer constar onde lle combinere fir-
mámol-o presente na cibdade da **Cruña** aos vinte días
do mes de Marzo do ano mil oitocentos noventa e
nove.

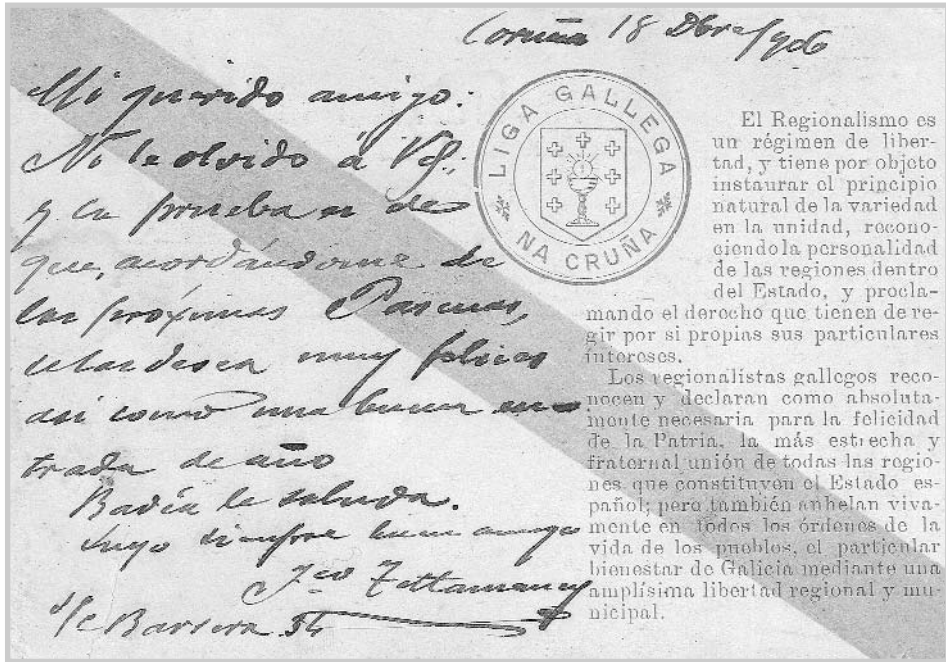
Visto lo:

O Presidente,
Walter A. Fresua

O Secretario,
Benigno Canet

zos de século Matías Fernández Murias colaborou tamén nunha das publicacións máis importantes da diáspora galega, o *Almanaque Gallego* que Manuel Castro López publicaba en Buenos Aires. En Brasil mantivo tamén relación co coñecido pintor de orixe compostelá Modesto Brocos, ao que lle encargou os retratos dos seus pais.

Postal da Liga Gallega na Cruña, dirixida por Francisco Tettamancy Gastón a Matías Fernández Murias

Ademais da representación das sociedades do novo rexionalismo galego, Murias xogou un papel sobranceiro no recentemente estreado *Centro Gallego de Río de Janeiro*, como “presidente honorario” deste centro e implicado en todo tipo de actividades, entre as cales sobresaíu a de representar como orador ao Centro en diversos eventos. O propio Centro dirixiuse a el como corresponsal en Brasil da *Liga Gallega na Cruña*, en cumprimento do obxectivo social do Centro de relacionarse coa Liga para realizar unha confederación dos centros galegos. A este movemento de rexurdimento cultural ían uníndose os novos centros galegos e sociedades de instrución que agromaron por toda América Latina; entre eles estivo o *Centro Gallego de São Paulo*, creado en 1902, pouco tempo despois que o de Río de Janeiro.

No plano persoal, a vida de Matías Fernández deu un importante cambio nos comezos do século XX. Á altura da primavera de 1904 e seguramente por vez primeira dende a súa infancia, volveu á Galiza en viaxe de lecer. Foi posiblemente nesta viaxe cando coñe-

ceu en San Sadurniño a Avelina García Fraguela, coa que formou matrimonio en 1906, á idade de 35 anos. Avelina era filla de Marcos García Somoza, secretario do concello de Cerdido. Tanto o tío de Avelina, Enrique García Somoza, como o seu propio irmán Eliseo García Fraguela, estaban daquela emigrados en Cuba e participaban do asociacionismo galego na illa caribeña, especialmente na *Sociedad de Instrucción Pila Ancha*, a sociedade dos emigrantes orixinarios do concello de Cerdido na illa caribeña. O viaxe de noivos de Avelina García Fraguela e Matías Fernández Murias en 1906 percorreu grandes cidades europeas como París, Milán e Roma, onde mesmo puideron ver ao papa Pío X.

Á súa volta ao Río de Janeiro, o ano de 1909 trouxo de novo un papel protagonista para Matías Fernández Murias entre a colonia galega en Río de Janeiro. O motivo foi a execución en Barcelona do pedagogo anarquista Francisco Ferrer i Guardia, acusado de promover os sucesos antimilitaristas da “Semana Tráxica” no verán daquel ano. O fusilamento do pedagogo libertario provocou unha vaga de protestas inspiradas polas forzas progresistas de todo o mundo contra o goberno español, renovando aquela vella sona de país “inquisitorial” e reaccionario. Esa campaña de protesta chegou a Brasil de mans de elementos obreiros e progresistas, e contra ela se pronunciou a colonia española no Río de Janeiro; Matías Fernández Murias dirixiuse en carta aberta ao *Jornal do Comercio*, felicitándoo polo seu aliñamento co goberno español e contra a campaña de axitación dos elementos anarquistas e socialistas.

Matías Fernández Murias (á dereite da imaxe) xunto a algúns amigos, celebrando unha comida no mosteiro de Caaveiro

A partir da década dos 10, a actividade de Matías Fernández Murias na colonia galega en Brasil comezou a descender. A medida que a súa familia foi crescendo, os viaxes á terra íanse facendo cada vez máis frecuentes, ata rematar por establecerse totalmente na Galiza. Nos primeiros tempos radicouse na Coruña, aínda que a partir de 1913 comezou a preparar unha residencia en San Sadurniño, comprando frutais para o terreo que alí posuía a familia da súa esposa Avelina García Fraguela.

Na década dos 20 foi vivir a Santiago, e alí o sorprendeu o crack financeiro do 29, mentres se ocupaba da educación dos seus once fillos. O efecto da crise chegou con algo de atraso ás inversións de Matías Fernández Murias, mais ao final levárono á práctica ruína en 1931. O seu capital ficou reducido á súa vivenda en San Sadurniño, onde se foi establecer coa súa numerosa familia. En San Sadurniño foi xuíz municipal e a súa única actividade pública pareceu ser no período da II República, cando se significou no traballo a prol da candidatura das dereitas nas eleccións de novembro de 1933.

Fotografía de Matías Fernández Murias

O *Centro Gallego de Río de Janeiro* que Matías Fernández Murias contribuíra a fundar, foi disolto á altura de 1943 polo Ministro de Justiça do Brasil, por negárense os seus directivos a acatar a lei que obrigaba ás sociedades estranxeiras á súa nacionalización; os seus bens remataron sendo transferidos á agora denominada *Sociedade Espanhola de Beneficência*, que si se tiña nacionalizado brasileira. Poucos anos despois, o 6 de marzo de 1950, morría Matías Fernández Murias en San Sadurniño, á idade de 79 anos.

A memoria da figura de Matías Fernández Murias ficou reducida a unha pequena nota recollida na obra doutro eumés ilustre, Antonio Couceiro Freijomil, que o incluíu no

seu “Diccionario bio-bibliográfico de escritores” un ano despois da súa morte¹². Quizais estas pequenas notas biográficas sirvan para coñecer algo máis da súa historia e tamén para albiscar algo daquela aventura que compartiu con tantos outros galegos na emigración brasileira.

12. COUCEIRO FREIJOMIL, Antonio, *Diccionario bio-bibliográfico de escritores*. Santiago: Bibliófilos Gallegos, 1951-1953